

جغرافیا و روابط انسانی، بهار ۱۴۰۳، دوره ۶، شماره ۴، صص ۷۱۴-۶۹۰

تقویت روابط اقتصادی فرامرزی در استان اردبیل

عبدالرحیم هاشمی دیزج^۱، ساناز شهبازی^{۲*} - بهروز نظافت تکل^۳

۱-دانشیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

۲-دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

sa.shahbazi313@gmail.com

۳-دانشجوی دکتری ژئومورفولوژی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۲۰

چکیده

استان اردبیل از موقعیت جغرافیایی بسیار مناسبی، به عنوان یک استان مرزی، برای تجارت با کشورهای همسایه برخوردار است. با ارتقای سطح تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه، می‌توان از ظرفیت‌های قابل توجهی که در این حوزه وجود دارد، بهره‌مند شد. با ارائه تسهیلات ویژه برای صادرات و واردات با کشورهای همسایه، توسعه صادرات غیرنفتی، ایجاد امکانات گردشگری، توسعه خدمات گردشگری و تبلیغات مناسب، جذب سرمایه‌گذاری در صنایع تبدیلی و تکمیلی، می‌توان تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه را توسعه داد و ارتباطات تجاری را گسترش داد. میزان صادرات استان اردبیل در سال ۱۴۰۰ به ۵۱۶ میلیون دلار، حجم تجارت بین استان اردبیل و آذربایجان به بیش از ۱۰۳ میلیارد دلار، صادرات غیرنفتی استان اردبیل به کشورهای همسایه، به بیش از ۶۴ میلیون دلار، تولیدات صنایع تبدیلی و تکمیلی در استان اردبیل به بیش از ۲۰۴ میلیارد دلار سیده است و بیش از ۱۰۵ هزار گردشگر از کشورهای همسایه به استان اردبیل سفر کرده‌اند، همچنین صادرات کالاها و محصولات مختلف از گمرکات استان اردبیل، در هفت ماهه اول سال ۱۴۰۲ به کشور آذربایجان ۳۹ میلیون، به کشور ارمنستان ۱۷۲ هزار و کشور ترکیه ۱۲ هزار بوده که روند جهشی و رو به رشدی داشته است که نشان‌دهنده اهمیت توسعه تجارت با کشورهای همسایه است. برای توسعه تعاملات اقتصادی بین دو کشور، می‌توان از راهکارهایی همچون توسعه صادرات و واردات، زیرساخت‌ها، حمل و نقل، ترویج گردشگری، همکاری‌های فرامرزی و ... استفاده کرد. با توجه به نشاندهنده‌های مثبتی که در حوزه تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه در استان اردبیل وجود دارد، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه، از جمله آذربایجان، ارمنستان، ترکیه و جمهوری نخجوان، می‌تواند دارای بازدهی قابل توجهی باشد، این توسعه می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های اصلی برای توسعه اقتصادی و افزایش رشد اقتصادی در استان اردبیل در نظر گرفته شود.

کلیدواژه: تعاملات اقتصادی، استان اردبیل، کشورهای همسایه، جذب سرمایه‌گذاری، توسعه تجارت.

۱- مقدمه

جهان قرن بیست و یکم دنیایی آکنده از رقابت، توسعه بازارها، ظهور و رواج فناوری‌های برتر و گسترش تجارت است. شرط توفیق در این عرصه، بهره‌گیری از فرصت‌ها و رویارویی با چالش‌های پیش‌رو است. بدیهی است اتخاذ رهیافتی استراتژیک نسبت به تعیین اولویت‌ها و جهت‌گیری‌های اساسی آینده استان در متن جهانی، تنها نمی‌تواند به برنامه‌های سیاست‌گذاری کوتاه‌مدت و میان‌مدت بسنده کند و ناگزیر باید بر برنامه‌ریزی‌های بلندمدت، ارائه دورنماها و تحلیل چشم‌اندازهایی با افق دوردست با هدف‌گذاری و سمت‌گیری‌های روشن و مشخص متکی باشد (غفاری گیلانده و همکاران، ۱۳۹۹). مقوله توسعه دغدغه خاطر بسیاری از کشورها است. تعابیر مختلفی از واژه توسعه وجود دارد که از آن جمله می‌توان به افزایش تولید، افزایش بازدهی، ارتقاء سطح کمی و کیفی زندگی، رفع فقر و محرومیت، ارتقاء سطح خدمات بهداشتی و درمانی، برطرف کردن مشکلات بیکاری و تورم، تأمین نیازهای اقتصادی-اجتماعی، برخورداری از آموزش و فرهنگ و مشارکت فعال در عرصه‌های مختلف اشاره کرد (مختاری چلچله، ۱۳۹۴: ۲۱).

در سیاست‌های برنامه هفتم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور که در تاریخ ۲۱ شهریور ۱۴۰۱ ابلاغ شد، به رشد اقتصادی کشور با نرخ متوسط ۸ درصد برنامه‌های دولت اشاره شده است؛ رشدی که علاوه بر افزایش بهره‌وری عوامل تولید مانند منابع انسانی، سرمایه، فناوری و مدیریت مورد تاکید قرار گرفته است. پلتفرم توسعه‌ای برنامه هفتم، علاوه بر این‌که فرصتی را پیش‌روی اقتصاد توسعه کشور در پنج سال آینده قرار داده است، به منزله فرصتی پیش‌روی فعالیت‌های توسعه‌ای مناطق آزاد و ویژه اقتصادی در پنج سال منتهی به پایان سند چشم‌انداز نیز به شمار می‌رود. همواره توسعه روابط همسایگی به عنوان مقدمه توسعه روابط در سیاست خارجی مورد توجه دولت‌های مستقر در طی چهار دهه اخیر بوده است. برنامه‌ریزی صحیح و موثر، به ارتقای کیفیت تعاملات اقتصادی و همکاری با کشورهای همسایه کمک کرده و به بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی منطقه کمک کند. تحقیقات در زمینه توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه، از اهمیت و ضرورت بسیار بالایی برخوردار است. زیرا این امر می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های اصلی برای توسعه اقتصادی و افزایش رشد اقتصادی در استان اردبیل مورد استفاده قرار گیرد. اردبیل یکی از قدیمی‌ترین شهرهای ایران است. در دوران پیش از اسلام مرکز دین زرتشتی بوده است و گمان می‌رود که خود زرتشت پیامبری از آن ناحیه بوده باشد. حتی در روایتی اسلامی وجود دارد که سبلان (نزدیک اردبیل) کوهی در آذربایجان است که پیامبری در آن دفن شده است. این استان در قرون وسطی رونق داشت و در چند قرن اول پس از اسلامی شدن پایتخت منطقه آذربایجان بود. اردبیل حتی پس از جانشینی تبریز به آن جایگاه، اهمیت خود را به عنوان یک مرکز تجاری حفظ کرد و با استقرار نظام مذهبی صفویه در شهر، به یک مرکز مذهبی مهم تبدیل شد (چهابی^۱، ۱۹۹۷).

این استان به مرکزیت شهر اردبیل دارای ۱۱ شهرستان، ۲۶ شهر و ۲۸ بخش می‌باشد و در شمال غربی ایران واقع شده و با چند کشور همسایه ارتباط نزدیکی دارد، به دلیل وجود معادن، منابع آبی، طبیعت زیبا و تنوع فرهنگی، دارای ظرفیت‌های بسیاری در حوزه‌های مختلف بوده، که به یکی از مقاصد گردشگری محبوب در ایران تبدیل شده است. مسئله اصلی تحقیق

^۱ Chehabi

حاضر این است که روابط بین استان اردبیل و کشورهای همسایه را تبیین نموده و درصد بیان راه‌کارهای توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه آذربایجان، ارمنستان و ترکیه باشد. تحقیق حاضر درصد بررسی سه فرضیه زیر استوار است:

- ۱- میزان صادرات استان به کشور آذربایجان در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است.
 - ۲- ایجاد منطقه آزاد تجاری در شمال استان به گسترش رابطه تجاری استان با آذربایجان منجر خواهد شد.
 - ۳- افزایش تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه موجب رشد اقتصادی استان خواهد شد.
- از این رو بررسی روابط استان اردبیل با کشورهای همسایه مورد توجه بوده و برای بهبود این روابط باید راه‌کارهای تعمیق و توسعه تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه ارائه گردد.

۲- مبانی نظری

مناطق مرزی، از نقاط حساس و استراتژیک هر کشوری به شمار می‌روند و می‌توانند به عنوان کانون‌های توسعه و جذب سرمایه‌های خارجی نقش بسیار مهمی ایفا کند. مناطق مرزی ایران هم به دلیل شرایط خاص جغرافیایی و تاریخی از پتانسیل‌های بالایی برخوردار هستند که در صورت توجه به آنها می‌تواند در توسعه اقتصادی مناطق مؤثر واقع گردد. مناطق مرزی استان اردبیل هم جزء مناطقی می‌باشد که از قابلیت‌های ویژه و بالقوه‌ای برخوردار است (نظری و همکاران، ۱۳۹۸). با توجه به شکل (۱) که نقشه کشور ایران می‌باشد، استان اردبیل یکی از استان‌های شمال غربی ایران بوده و به همین دلیل در مقایسه با استان‌های دیگر ایران از همسایگی مرزی با کشورهای جمهوری آذربایجان، جمهوری ارمنستان و ترکیه برخوردار است. مساحت اردبیل برابر با ۱۷۹۵۳ کیلومتر مربع است و براساس سرشماری سال ۱۳۹۰، جمعیت این استان برابر با یک میلیون و ۲۴۹ هزار نفر بوده است. مردم این استان به زبان ترکی آذربایجانی صحبت می‌کنند و به دلیل آب و هوای سرد و کوهستانی، محلی برای تفریح و گردشگری است. استان اردبیل به شکل کشیده و طویل خود در جهت شمال-جنوب، نزدیک به دو درجه عرض جغرافیایی را در بر گرفته و فاصله شمالی‌ترین و جنوبی‌ترین نقطه آن در حدود ۲۹۵ کیلومتر و فاصله شرقی‌ترین و غربی‌ترین نقطه آن ۱۳۲ کیلومتر است که یک استان مرزی بوده و در حدود ۲۸۲/۵ کیلومتر با جمهوری آذربایجان مرز مشترک دارد که ۱۵۹ کیلومتر آن مرز آبی بوده و به وسیله رودهای ارس و بالهارود مشخص می‌شود و بقیه مرز آن در خشکی قرار دارد.

- وجود منابع غنی خاک جهت توسعه فعالیت‌های کشاورزی مکانیزه در سطح استان
- تولید بالای محصولات کشاورزی به عنوان زمینه توسعه صنایع تبدیلی و بسته‌بندی
- وجود پایانه‌های مرزی و گمرکی (هم‌جوار با کشور آذربایجان) جهت توسعه فعالیت‌های بازرگانی
- وجود منابع و کانسارهای معدنی نظیر سنگ لاشه، تراورتن، مرمریت، کلیست و ...
- برخورداری از تنوع تولید در زمینه محصولات باغی در سطح شهرستان‌های استان
- وجود زمینه‌های سرمایه‌گذاری خارجی توسط کشورهای همسایه و مجاور استان
- وجود بورس منطقه‌ای در استان و زمینه فعالیت در بازار سرمایه
- وجود ۱۹ شهرک و ناحیه صنعتی (۸ شهرک و ۱۱ ناحیه صنعتی) و شش شهرک صنعتی خصوصی در سطح استان
- وجود منطقه ویژه اقتصادی نمین با مساحتی بالغ بر ۲۰۵۵ هکتار در محدوده شهرستان نمین با مزیت وجود مرز مشترک استان با کشور جمهوری آذربایجان (راهنمای سرمایه‌گذاری در استان اردبیل، ۱۳۹۹).

۲-۱- نقش استان اردبیل در تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه

استان اردبیل به لحاظ همسایگی با کشور آذربایجان که یکی از دروازه‌های ورود به بازارهای هدف در منطقه قفقاز شمالی است، می‌تواند با جذب سرمایه‌گذاران و شرکت‌های بزرگ زمینه ایجاد اشتغال را به وجود آورد. همچنین فرصت‌های تجاری مناسب برای استان در ایجاد ارتباط تجاری دوسویه و مبتنی بر قواعد و استانداردهای تجارت آسان با این کشور هم زبان و فرهنگ بسیار نزدیک، از فرصت‌های ویژه رشد و توسعه اقتصادی در جهت نیل به اهداف؛ برای این استان و عموم ساکنان آن ایجاد خواهد کرد. بیله سوار یکی از دروازه‌های ورود به کشور آذربایجان و قفقاز محسوب می‌شود، به همین دلیل یکی از شهرستان‌های مرزی مهم کشور می‌باشد پایانه بیله سوار یکی از دو گمرک مشترک بین ایران و جمهوری آذربایجان است و قدمتش به بیش از ۲۰۰ سال قبل باز می‌گردد. گمرک مرزی بیله سوار یا پایانه مرزی بیله سوار جز پنج مرز برتر کشور بوده و از لحاظ تردد ناوگان سواری در رتبه دوم کشوری قرار دارد. از جمله مهم‌ترین محصولات استان اردبیل سیب زمینی می‌باشد که در سال ۱۴۰۰ روزانه به طور متوسط ۷۵۰ تن سیب زمینی از گمرک بیله‌سوار صادر می‌شود. در طول شش ماهه اول ۶۸ هزار تن محصولات کشاورزی از گمرک بیله‌سوار صادر شده است که ۵۰ هزار تن آن محصول سیب زمینی بوده است (امور اقتصادی استانداری اردبیل، ۱۴۰۰). ارتباطات مرزی استان اردبیل باعث شده که این استان در زمینه تجارت و تبادلات اقتصادی با کشورهای همسایه فعالیت داشته باشد. همچنین، این ارتباطات مرزی موجب تبادل فرهنگی، گردشگری و تعاملات اجتماعی بین مردم استان اردبیل و کشورهای همسایه می‌شود. در این رابطه، چندین مبحث نظری وجود دارد که می‌توان به آن‌ها اشاره کرد:

نظریه «قدرت نرم»: برای افزایش تأثیرگذاری و جایگاه کشور در منطقه و جهان، باید از راه‌کارهایی مانند فرهنگ، هنر، علم و فناوری، ورزش و ... استفاده کرد. استان اردبیل با داشتن جاذبه‌های گردشگری، موسیقی، پارک‌های ملی، بافت تاریخی و فرهنگی، می‌تواند در جهت تقویت روابط با کشورهای همسایه و جهان اقدام کند.

نظریه «حرکت مرزی»: حرکت مرزی یعنی تأثیرگذاری متقابل کشورها در مناطق مرزی و تأثیر آن در توسعه کشورهای همسایه و روابط بین‌المللی. استان اردبیل با داشتن مرز با کشورهای مختلف، می‌تواند به عنوان پلی برای تسهیل تجارت و تبادلات اقتصادی و فرهنگی بین ایران و کشورهای همسایه عمل کند.

نظریه «دیپلماسی فرهنگی»: برای تقویت روابط بین‌المللی، باید از فرهنگ و هنر به عنوان ابزاری برای ارتباط بین مردمان کشورها استفاده کرد. استان اردبیل با داشتن فرهنگ و آداب و رسوم متنوع، می‌تواند برای تقویت روابط با کشورهای همسایه اقدام کند.

نظریه «تئوری منفعت مشترک»: برای تقویت روابط بین‌المللی، باید به دنبال منافع مشترک بین کشورها بود. استان اردبیل با داشتن پتانسیل‌های طبیعی و اقتصادی متنوع، می‌تواند برای تقویت روابط با کشورهای همسایه و جهان، به دنبال ایجاد منافع مشترک و اقتصادی با دیگر کشورها باشد (سلطان‌زاده و کرباسی زاده، ۱۳۹۴).

۲-۲- مروری بر مطالعات پیشین

طی بررسی‌های صورت گرفته، در عرصه بین‌المللی و داخلی مطالعه‌ای مرتبط با عنوان پژوهش حاضر مشاهده نشده است. لذا، پژوهش‌های مرتبط با کلیدواژه‌های این عنوان به اختصار تشریح می‌گردد:

مطالعات داخلی

غفاری گیلانده و همکاران (۱۳۹۹) به شناسایی و تحلیل محرک‌های توسعه بوم‌گردی منطقه‌ای استان اردبیل پرداخته‌اند. براساس نتایج پژوهش آنان وضعیت استان اردبیل در زمینه بوم‌گردی در موقعیت تهاجمی قرار دارد، بنابراین راهبردهای متناسب با این موقعیت از قبیل برنامه‌ریزی برای روستاهای تاریخی و برنامه‌ریزی برای تسهیل ارتباطات و حمل و نقل و برندسازی صنعت بوم‌گردی و ... ارائه کرده‌اند.

میرباقری هیر و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی جهت شناسایی و تحلیل قابلیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی موثر بر استراتژی توسعه شهر اردبیل انجام داده‌اند. نتایج آنان حاکی از این است که شاخص سرشاخه‌های رودخانه بالخلی چای که از مرکز شهر می‌گذرد به دلیل موقعیت مناسب خود دارای بیش‌ترین ضریب نهایی بوده و در بین تهدیدها، شاخص ورود بیش از حد وسایل نقلیه به شبکه حمل‌ونقل شهری با ضریب نهایی ۰/۵۳۴، مهم‌ترین تهدید قلمداد می‌شود.

ضیائی حلیمه جانی و همکاران (۱۴۰۰) به تبیین قابلیت‌های شهرستان‌های مرزی استان اردبیل و تأثیر آن در روابط ژئوپلیتیک ایران و جمهوری آذربایجان پرداخته‌اند. نتایج آنان نشان داد که از میان مولفه‌ها و ظرفیت‌های این شهرستان‌ها، گویه‌های اشتراکات زبانی و مذهبی، ظرفیت‌های حوزه گردشگری و توریسم درمانی، تجانس نژاد و قومیت، ظرفیت‌های

حوزه و حمل و نقل و برگزاری جشن‌ها و آیین‌های مشترک (مانند نوروز) به ترتیب بیش‌ترین تاثیرگذاری را در روابط ژئوپلیتیک ایران و جمهوری آذربایجان داشته است.

هاشمی دیزج (۱۴۰۱) به تجزیه و تحلیل میزان و تاثیر توان رقابت‌پذیری و ژئوتوریستی بر اقتصاد استان اردبیل با بررسی شهرهای سرعین، مشگین شهر و هیر پرداخته است. نتایج وی نشان داد که پتانسیل بالای ارزش‌های توریستی شهرهای مورد مطالعه در توسعه اقتصاد استان اردبیل آغاز طریق توریسم می‌باشد ولی به دلیل عدم وجود زیرساخت‌های لازم مقوله ژئوتوریسم در این مناطق نیازمند برنامه‌ریزی‌های کلان در سطح منطقه‌ای و ملی است.

مطالعات خارجی

سلیمانف (۲۰۱۱) در مقاله‌ای به بررسی سیاست‌های ترکیه و ایران در قبال جنگ ارمنستان و آذربایجان بر سر قره‌باغ کوهستانی در دوره زمانی ۱۹۹۴-۱۹۹۱ می‌پردازد. سیاست خارجی ترکیه و ایران در مرحله مسلحانه مناقشه قره‌باغ کوهستانی نشان می‌دهد که هویت نقش نسبتاً محدودی در آن ایفا کرده است. در واقع، هویت بیش‌تر توسط افکار عمومی در هر دو کشور خاورمیانه منعکس شده است که در رابطه با ترکیه صریح است. افکار عمومی به شدت ملی‌گرای ترکیه که طرفدار «برادران ترک آذربایجانی» بودند، در جنگ قره‌باغ کوهستانی سیاست‌های آنکارا را در قبال آذربایجان شکل داد. الفواز و ابوالکنام (۲۰۱۹) تاریخ سیاسی روابط ترکیه و ایران را بررسی نموده و بیان می‌کنند که روابط سیاسی تاریخی دو کشور به دلیل وجود منافع سیاسی واگرا و هم‌گرا در خاورمیانه، دارای رقابت و همکاری است. روابط سیاسی ایران و ترکیه به دلیل موضع متفاوت آنها در قبال بحران سوریه تیره شده است. همچنین، دو کشور به دلیل رقابت برای کنترل عراق دو دسته شده‌اند، اما منافع امنیتی دو کشور هم‌گرا باعث همکاری آنها در مقابله با این کشور شده است.

کلبی‌زاده^۱ (۲۰۱۹) در مقاله‌ای به بررسی پویایی‌های تحول در روابط ایران و ارمنستان در دوران پساشوروی پرداخته است، نتایج وی حاکی از آن است که رویکرد غرب‌گرایانه پاشینیان و تمایل وی برای توسعه همکاری‌ها با آمریکا و اروپا به دلسردی جمهوری اسلامی ایران برای حمایت کامل از ارمنستان منجر شده است، اما همین مسئله در مورد جمهوری آذربایجان نیز صدق می‌کند.

هانجینگ^۲ (۲۰۲۲) تنش‌های اخیر ایران و آذربایجان را بررسی نموده و بیان کرده است که این امر دو دلیل عمده دارد: (۱) تضادهای ذاتی دو کشور گاه کاهش و گاه تشدید می‌یابد و در تعامل با یک‌دیگر قرار می‌گیرند به گونه‌ای که روابط دوجانبه همواره در وضعیت ناپایداری از فراز و نشیب بوده است. (۲) پس از مناقشه دوم قره‌باغ کوهستانی، تغییرات بزرگی در الگوی ژئوپلیتیکی قفقاز رخ داده است که منجر به بروز تضادهای جدید بین دو کشور و تشدید تضادهای اولیه شده است. با این حال، هیچ یک از کشورها تمایلی به ادامه تشدید تنش‌ها ندارند.

در حالی که مطالعات فوق، بینش ارزشمندی را در مورد روابط کلی ایران و همسایگانش ارائه کرده است، این پژوهش با بررسی تعاملات اقتصادی استان اردبیل با همسایگان نزدیک خود یعنی آذربایجان، ارمنستان و ترکیه، رویکردی بومی‌تر را در پیش گرفته است. هدف این پژوهش محدود کردن تمرکز بر استان اردبیل است، تا پویایی و پتانسیل منحصر به فرد

^۱ Kelbizadeh

^۲ Hanjing

همکاری اقتصادی بین این استان و کشورهای همسایه را روشن کند. با انجام این کار، تحلیلی جامع از وضعیت کنونی تعاملات اقتصادی ارائه می‌کند و زمینه‌های بالقوه برای توسعه و تعمیق این تعاملات را شناسایی می‌کند. گنجاندن آذربایجان، ارمنستان، ترکیه و جمهوری نخجوان در این مطالعه قابل توجه است زیرا این کشورها با استان اردبیل مرز مشترک دارند و آنها را به بازیگران کلیدی چشم انداز اقتصادی آن تبدیل می‌کند. با بررسی روابط اقتصادی با این همسایگان خاص، این مطالعه نه تنها درک دقیق‌تری از پویایی اقتصادی در منطقه ارائه می‌کند، بلکه راه‌حل‌های عملی برای تقویت همکاری و یکپارچگی اقتصادی ارائه می‌دهد.

۳- یافته‌های پژوهش

استان اردبیل از نظر جاذبه‌های تاریخی، طبیعی و فرهنگی یکی از زیباترین مناطق کشور است و به لحاظ برخورداری از اقلیم مناسب به ویژه در فصول گرم سال به عنوان «بیلاق ایران زمین» شهرت یافته و ظرفیت‌های بسیار کم نظیر و بی‌نظیری در حوزه طبیعی، تاریخی و فرهنگی دارد (امور اقتصاد و دارایی استان اردبیل، ۱۴۰۲). این استان با محیط متنوع و مزیت‌های مطلوب در کشاورزی، گردشگری، صنعت و معدن فرصت‌های بی شماری را برای توسعه و رشد ارائه می‌دهد. در این بخش به بررسی سه بخش کشاورزی، صنعت و تجارت استان اردبیل پرداخته می‌شود.

۳-۱- بخش کشاورزی استان اردبیل

استان اردبیل به عنوان قطب تولیدات کشاورزی کشور، کم‌تر از یک درصد مساحت ایران را دارد ولی با تولید سالانه ۴.۵ میلیون تن انواع محصول کشاورزی، چهار درصد تولیدات کشاورزی کشور را به خود اختصاص داده است. ۷۵۰ هزار هکتار از اراضی استان اردبیل کشت می‌شود که ۴۰ هزار هکتار آن باغ، ۲۲۵ هزار هکتار آن اراضی آبی و ۴۸۰ هزار هکتار نیز جزو اراضی دیم است. محصول گندم با حدود ۳۰۵ هزار هکتار، بیش‌ترین سهم اراضی کشت محصول کشاورزی در استان را دارد (سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل، ۱۳۹۹). یکی از مهم‌ترین تحولات کشاورزی استان طی سال‌های اخیر تبدیل ۶۲ هزار هکتار از اراضی دیم به آبی است، شبکه خدآفرین در شمال استان میزان تولیدات کشاورزی را با افزایش قابل توجه مواجه خواهد ساخت (سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل، ۱۴۰۲).

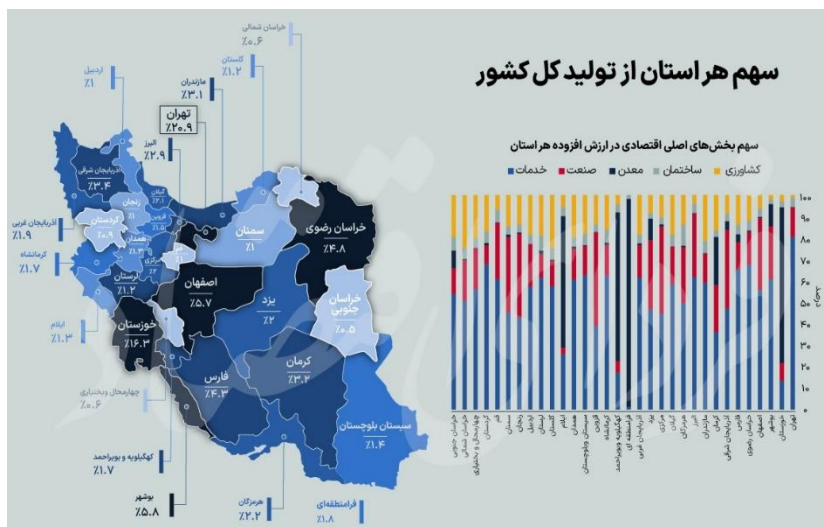
ارزش افزوده از جمله مباحث مهم و مطرح در جوامع اقتصادی است، زیرا محصول یا خدمات را از رقبا متمایز می‌کند، به شرکت‌ها اجازه می‌دهد قیمت‌های بالاتری را اعمال کنند و در نهایت منجر به افزایش رضایت و وفاداری مشتری می‌شود. در جدول ذیل ارزش افزوده بخش کشاورزی استان ذکر شده است.

جدول ۳-۵: محصول ناخالص داخلی و ارزش افزوده بخش‌های عمده اقتصادی استان اردبیل

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
ارزش افزوده کشاورزی، شکار و جنگلداری و ماهیگیری	۳۱۵۸۰۴۱۲	۳۸۰۶۰۴۵۱	۴۵۲۰۵۸۱۸	۷۳۹۴۶۴۳۶
محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار	۱۵۰۰۷۶۷۸۲	۱۷۸۹۷۷۸۰۲	۲۳۷۹۹۰۳۶۸	۳۸۰۷۴۳۶۵۶
محصول ناخالص داخلی بدون نفت به قیمت بازار	۱۵۰۰۲۴۹۵۶	۱۷۸۷۳۲۰۹۰	۲۳۷۹۲۱۶۸۸	۳۸۰۶۸۴۸۴۶
سهم استان از تولید ناخالص داخلی	۱.۰۰	۰.۹۸	۰.۹۴	۰.۹۷

منبع: مرکز آمار ایران، دفتر حساب‌های اقتصادی

کشاورزی و جنگلداری استان از بخش‌هایی هستند که به ارزش افزوده استان کمک می‌کنند، فعالیت‌هایی همچون شکار و ماهی‌گیری به ویژه در رودخانه‌ها و دریاچه‌های آن، می‌توانند به رشد و توسعه اقتصادی استان کمک کنند. با توجه به داده‌های جدول (۳-۴) سهم استان از تولید ناخالص داخلی بسیار اندک است، و در طی سال‌ها نیز این میزان کاهش یافته است. شکل زیر سهم استان را از تولید ناخالص داخلی نشان می‌دهد.

شکل ۳-۱: سهم استان‌های ایران از تولید ناخالص داخلی منبع: مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱

با توجه به اطلاعات موجود در شکل (۳-۱) علی‌رغم این‌که استان اردبیل به منابع غنی کشاورزی شهرت دارد، سهم آن از کل تولید در چند سال گذشته در حد یک درصد ثابت مانده است. این عدم رشد با توجه به پتانسیلی که در زمینه کشاورزی و سایر صنایع دارد، نگران کننده است. استان اردبیل دارای ظرفیت‌های بسیاری در کشاورزی است، به صورتی‌که هم اکنون در تولید ۱۲ محصول کشاورزی و پروتئنی رتبه‌های برتر کشور را دارد. رتبه اول در تولید عدس و دانه‌های روغنی کلزا، رتبه دوم در تولید سیب‌زمینی، رتبه سوم تولید عسل، رتبه پنجم تولید چغندر قند، رتبه هفتم حبوبات و تولید گندم و جو

را کسب کرده است (سازمان جهاد کشاورزی استان اردبیل، ۱۴۰۲). عوامل مختلفی می‌تواند دلیل پایین بودن سهم استان از تولید بوده و به این رکود کمک کند از جمله؛ دسترسی محدود به فناوری مدرن، عدم سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و حمایت ناکافی از سوی دولت و یا چالش‌هایی مانند کمبود آب، تغییرات آب و هوایی، یا عدم آموزش کافی برای کشاورزان. مجموع تولید محصولات باغی در استان گواهی بر تلاش کشاورزان بومی است، با طیف متنوعی از محصولات زراعی از جمله میوه‌ها، سبزیجات، سبزی‌ها و گیاهان زینتی خود را به عنوان یک تولید کننده پیش‌رو در منطقه تثبیت کرده است. علاوه بر این، در این استان گیاهان دارویی مختلف مانند نعناع، آویشن، پونه کوهی و ریحان به وفور کشت می‌شوند که هم برای اهداف آشپزی و هم برای اهداف دارویی مورد استفاده قرار می‌گیرند. این گیاهان معطر نه تنها در غذاهای محلی استفاده می‌شوند، بلکه برای پاسخ‌گویی به تقاضای جهانی برای داروهای طبیعی و مکمل‌های گیاهی صادر می‌شوند. جدول زیر مقدار تولید کل محصولات باغی استان اردبیل در طی ۱۳ سال اخیر جمع‌آوری شده است.

جدول ۳-۶: مقدار تولید کل محصولات باغی استان اردبیل

سال	۱۳۸۶	۱۳۸۹	۱۳۹۴	۱۳۹۶	۱۳۹۸
میزان	۲۰۹۰۱۰	۲۱۵۰۷	۲۸۶۷۶	۲۲۰۴۶۵	۱۸۸۹۳۰

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱

با توجه به آمار و اطلاعات موجود در جدول (۳-۶) میزان تولید محصولات باغی استان در سال ۱۳۹۸ کاهش چشم‌گیری داشته است. با این حال، کاهش قابل توجه تولید محصولات در هر منطقه می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. در دو دهه گذشته، دغدغه‌ها و نگرانی‌های ساکنان روستاها معطوف به بهره‌مندی از امکانات لازم از قبیل آب، برق، گاز، راه و مخابرات بود اما امروز با دستیابی حداقلی روستائیان به این امکانات، معیشت روستائیان در اثر خسارت‌های خشکسالی دچار مشکل شده و بیم آن می‌رود در صورت تداوم این روند بسیاری از روستاها، آبادی خود را ترک کرده و شهرنشینی را بر سکونت در روستاها ترجیح دهند. بر این اساس بروز پدیده خشک‌سالی در چند سال اخیر در استان اردبیل سبب شده تعدادی از دامداری‌ها به دلیل مقرون به صرفه نبودن این شغل، دام‌های خود را عرضه کنند و بسیاری از کشاورزان و زارعان هم اراضی خود را به دلیل نبود بهره‌وری واگذار کرده و به شهرها مهاجرت کردند (خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۰).

دشت مغان (در اصل جلگه مغان) نام جلگه‌ای است در شمالی‌ترین قسمت استان اردبیل در شمال باختری ایران است، در ساحل جنوبی رود ارس و غرب دریای خزر که طبق منابع یک سوم این دشت در ایران قرار دارد و هابقی در جمهوری آذربایجان است و یکی از مناطق مستعد در بخش کشاورزی است که به انبار غله شمال غرب کشور مشهور بوده و به دلیل خاک حاصلخیز، هوایی مناسب و بارانی کافی و همچنین رود ارس از جمله مناطق کاشت و برداشت محصولات کشاورزی محسوب می‌شود. هلو، شلیل، زردآلو، آلو، سیب، گلابی، به، انگور، گیلاس، آلبالو، انار، انجیر، خرمالو، گوجه سبز، ازگیل، توت، تمشک، هندوانه و خربزه از جمله میوه‌های این منطقه است. ذرت، کلزا، گندم، سویا،

کنجد، زیتون، آفتابگردان، برنج، لوبیا سبز، نخود فرنگی، باقالی، پیاز، گوجه فرنگی، خیار، کدو، کدو تنبل، بادمجان، سیر، فلفل، بادام زمینی، بادام، پسته، پنبه، گردو، چغندر قند، حبوبات و لبنیات دیگر محصولات این منطقه هستند که رشد بسیار خوبی دارند. دشت مغان از ده شهر بیله سوار، پارس آباد، جعفرآباد، مغانسر، اصلاندوز، گرمی، انگوت اسلام آباد، اولتان و بابک تشکیل شده است که قدیمی ترین شهر آن گرمی می باشد. (عنایت الله، ۱۳۸۰).

کشت و صنعت مغان مجموعه ای به وسعت ۲۷ هزار هکتار است که بیش از یک میلیون مترمربع تجهیزات و کارگاه در رشته تولید زراعت، باغ های و سیع، دامداری و صنایع وابسته را دارا است. در زمان افتتاح و بهره برداری سطح این مجموعه ۶۳ هزار هکتار از ۳۵۰ هزار هکتار اراضی خالص دولتی، بوده و مجاورت آن با دو سد بزرگ میل و مغان و خداآفرین ارزش افزوده بسیار زیادی را فراهم کرده است. این مجموعه بزرگ اقتصادی به عنوان بزرگترین شرکت کشت و صنعت کشور با داشتن اراضی وسیع زراعی به مساحت بیش از ۲۰ هزار هکتار زمین زراعی، ۲ هزار و ۳۰۰ هکتار باغات میوه، سالانه هشت هزار تن محصولات سردرختی متنوع در کشت و صنعت مغان تولید و روانه بازار مصرف می شود. ظرفیت این مجموعه در قالب ۱۷ هزار هکتار اراضی زراعی و ۲ هزار و ۵۰۰ هکتار باغات اعلام شده است. سالانه بیش از ۴۰۰ هزار تن محصولات زراعی با کیفیت و بیش از ۴۰۰ تن انواع محصولات لبنی تولید شده و به کشورهای مختلف صادر می شود بازار صادراتی کشت و صنعت را کشورهای حوزه قفقاز، آذربایجان، ترکیه، ازبکستان و قزاقستان اعلام کرد. مجتمع کشت و صنعت و دامپروری مغان که هم اکنون به عنوان زیر مجموعه وزارت جهاد کشاورزی محسوب می شود، در زمینه تولید محصولات کشاورزی، دامی و صنایع وابسته با ۲ هزار و ۷۰۰ نفر نیروی انسانی شاغل فعالیت می کند و به عنوان پیشانی تولید بخش کشاورزی استان در حال فعالیت و تولید است (ایرنا، ۱۴۰۲).

۳-۲- بخش صنعت استان اردبیل

با توجه به مطالب گفته شده در زمینه کشاورزی می توان بیان نمود؛ اگرچه ممکن است استان بخش کشاورزی قابل توجهی داشته باشد، اما سهم کلی آن در تولید ناخالص داخلی به اندازه نسبی و بهره وری سایر بخش ها نیز بستگی دارد. به عنوان مثال، اگر بخش خدمات و صنعت در اردبیل نسبتاً بزرگتر و پربارتر باشد، به طور بالقوه می تواند سهم بیشتری در تولید ناخالص داخلی استان داشته باشد. به عنوان نمونه به بررسی ارزش افزوده بخش صنعت استان پرداخته می شود. در جدول زیر سهم ارزش افزوده بخش صنعت از کل ارزش افزوده سال های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۸، نمایش داده شده است.

جدول ۳-۷: سهم ارزش افزوده بخش صنعت استان اردبیل از کل ارزش افزوده

شرح	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸
سهم ارزش افزوده بخش صنعت استان از کل ارزش افزوده استان	۸/۵۲	۷/۸۴	۷/۰۲	۶/۹۱	۸/۳۹	۶/۳۰	۶/۶۳
سهم ارزش افزوده بخش صنعت کشور از کل ارزش افزوده کشور	۱۳/۱۲	۱۲/۵۷	۱۲/۸۶	۱۲/۷۰	۱۲/۹۷	۱۴/۷۹	۱۲/۷۷

منبع: معاونت دیپلماسی اقتصادی وزارت امور خارجه، ۱۴۰۰

با توجه به آمار و اطلاعات مندرج در جدول (۳-۷) می‌توان بیان نمود که بخش صنعت استان در طی سال‌های ذکر شده در صد کم‌تری از کل ارزش افزوده حاصل را به خود اختصاص داده است و این مطلب دلیلی بر عدم شکوفایی بخش صنعت در استان می‌باشد. زیرساخت‌ها و منابع مورد نیاز برای توسعه صنعتی ممکن است در استان اردبیل میزان کم‌تری باشد، بخش‌های صنعتی اغلب به زیرساخت‌های تخصصی مانند پارک‌های صنعتی، شبکه‌های حمل‌ونقل و دسترسی به مواد خام نیاز دارند. اگر این منابع محدود باشد یا به اندازه کافی در استان توسعه نیابد، می‌تواند مانع رشد بخش صنعت شود. با اذعان به نقش محوری و اهمیت بخش صنعت در تقویت پیشرفت اقتصادی و اجتماعی، همراه با جایگاه نسبتاً پایین استان در این حوزه حیاتی اقتصادی، نیاز ضروری به ایجاد بنگاه‌های صنعتی در استان وجود دارد. خوشبختانه صنعت استان اردبیل با همت مسئولان و تلاش مضاعف سرمایه‌گذاران، در مسیر رشد و شکوفایی قرار گرفته است و در حال حاضر ۱۱۵۳ پروانه بهره‌برداری برای بنگاه‌های تولیدی استانی با حجم سرمایه‌گذاری ۷۵ هزار میلیارد تومان وجود دارد. این بنگاه‌ها برای ۲۶ هزار نفر در گروه‌های مختلف اشتغال ایجاد کرده‌اند. نرخ مشارکت اقتصادی استان بالاتر از میانگین کشوری است که این امر نشان از توسعه همه‌جانبه منطقه دارد؛ به طوری که نرخ مشارکت اقتصادی در استان اردبیل ۴۷.۵ درصد و این میانگین در کشور به ۴۱.۴ درصد رسیده است. سهم اشتغال این استان در بخش صنعت ۲۶.۲ درصد و در کشور ۳۳.۲ درصد است. نرخ اشتغال در بخش خدمات در کل کشور ۴۸.۸ درصد است، در حالی که سهم اشتغال استان اردبیل در این بخش به ۳۹.۴ درصد می‌رسد (ایرنا، ۱۴۰۲).

۳-۳- تجارت استان اردبیل

استان اردبیل دارای دو گمرک فعال اردبیل و بیله‌سوار مغان بوده که قدمت گمرک بیله‌سوار به یک صد سال قبل می‌گردد. گمرک بیله‌سوار در منطقه صفر مرزی آذربایجان در مجاورت بازارچه مرزی شهر ستان بیله‌سوار واقع گردیده، گمرک اردبیل نیز در سال ۱۳۷۰ در اراضی شهر ستان نمین در ۱۳ کیلومتری جاده اردبیل - آستارا تأسیس شده است (راهنمای سرمایه‌گذاری استان اردبیل، ۱۳۹۵). صادرات غیرنفتی به کالاها و خدماتی اطلاق می‌شود که یک کشور یا منطقه صادر می‌کند، البته به استثنای نفت و فرآورده‌های نفتی. در مورد استان اردبیل می‌توان صادرات غیرنفتی را براساس قسمت‌های

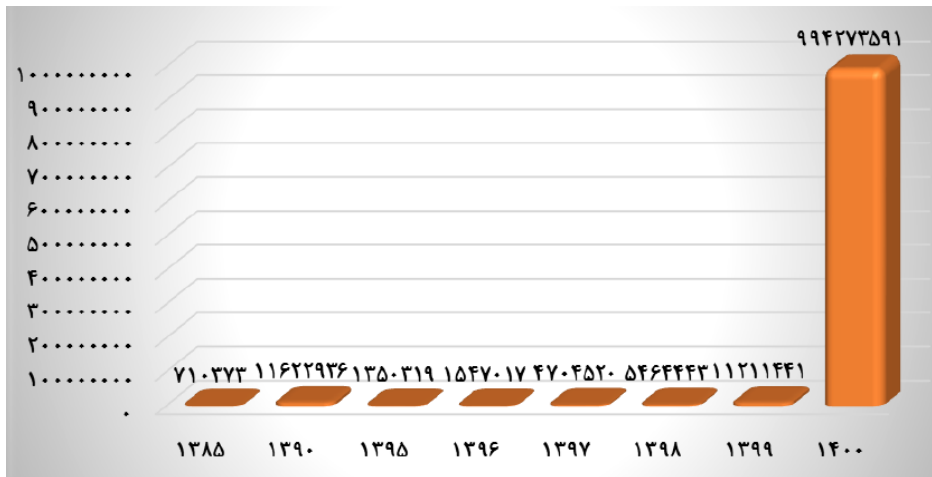
تعرفه گمرکی، بر مبنای ۲۱ قسمت تعریف گمرکی که تعریف شده در نظر گرفت. مقادیر جداول (۳-۲) و (۳-۳) صادرات غیرنفتی استان را در طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ نشان می‌دهد، البته قسمت‌هایی در جداول بیان شده، که صادراتی در آنها صورت گرفته است.

جدول ۳-۸: مقدار صادرات غیرنفتی بر حسب قسمت‌های تعرفه گمرکی (تن)

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
حیوانات زنده	۴۴	۰	۳۹۶۵	۳۹	۵۶۶	۳۰۲۱۵۰
محصولات نباتی	۵۷۰۷۲	۶۵۳۷۷	۶۳۸۴۹	۵۲۴۰۸	۱۳۸۰۷۳	۱۵۳۶۵۵
محصولات صنایع غذایی	۳۴۳۵	۴۱۴۱	۳۷۳۵	۲۲۰۵۴	۳۳۵۵	۲۳۴۹
محصولات معدنی	۷۶۹۲	۴۸۶۰	۱۸۶۸۴	۲۰۸۸۶	۲۳۲۰۲	۴۰۵۸۰
محصولات صنایع شیمیایی	۵۶۱	۱۴	۱۸۲۳	۹۴۴	۱۲۲۹	۱۱۵۵
مواد پلاستیکی	۳۷۷۵	۴۱۰۰	۴۵۰۲	۳۶۴۱	۲۴۲۹	۱۷۵۷
چوب	۱۱۳	۲۸۰۸	۶۱۰۵	۵۲۳	۷۶۸۹	۲۹۱۲۸
مواد نساجی	۱۹۵	۲۸۰	۱۸۰۲	۴۱۲	۹۷۲	۸۵۸
مصنوعات از سنگ	۰	۱۹۶	۶۹۳۲۱	۸۷۰۳	۵۰۱۶۰	۳۲۷۴۸
فلزات معدنی و مصنوعات آنها	۲۷۲	۲۱۸	۱۰۵۲۱	۶۷۳۹	۲۵۴۲	۳۲۳۷۶
ماشین آلات	۰	۱۱۲	۱۸۹	۳۷	۴۸	۱۲۹۳
وسایل نقلیه زمینی	.	۱۵	۷۲	۱۹	۱۴	۰
کالاها و مصنوعات گوناگون	۵۸۷	۲۶۱۹۴	۱۰۹۸	۴۴۵۹۶	۲۴۷۳	۲۱۵۷

منبع: گمرک استان اردبیل

با توجه به آمار و ارقام موجود در جدول (۳-۸) طی سال‌های مذکور از ۲۱ قسمت محصول تعریف و مشخص شده فقط ۱۳ قسمت از استان اردبیل به سایر استان‌ها و کشورهای همسایه صادر شده است. بیش‌ترین میزان صادرات حیوانات زنده بوده و محصولات نباتاتی رتبه دوم صادراتی را به خود اختصاص داده است. در این میان صادرات ماشین‌آلات و وسایل نقلیه زمینی بسیار پایین بوده، به طوری که در سال ۱۴۰۰ وسایل نقلیه‌ای صادر نشده است. در شکل زیر نیز صادرات استان در طی ۱۵ سال اخیر به صورت نموداری نشان داده شده است.

شکل ۳-۲: ارزش صادرات انواع کالا از کمرگ‌های استان اردبیل (میلیون ریال) منبع: گمرک استان اردبیل

در شکل (۳-۲) ارزش صادرات کالا از استان بر حسب میلیون نمایش داده شده است و چنانچه ملاحظه می‌گردد در سال ۱۴۰۰ صادرات استان جهش چشم‌گیری داشته که این جهش حکایت از توسعه تجارت خارجی در منطقه دارد، این توسعه در واقع یک جنبه حیاتی از رشد اقتصادی برای استان است. هنگامی که صادرات افزایش می‌یابد، منجر به تأثیر مثبت بر اقتصاد کلی منطقه می‌شود. رشد صادرات می‌تواند درآمد بیشتری ایجاد کند، فرصت‌های شغلی ایجاد کند و سرمایه‌گذاری را جذب کند. در نتیجه، صنایع مرتبط مانند حمل‌ونقل، لجستیک، بسته‌بندی و تامین‌کنندگان مواد خام نیز رشد را تجربه می‌کنند. رشد صنایع مرتبط باعث تحریک بیش‌تر فعالیت‌های اقتصادی در استان شده و به افزایش درآمد، بهبود استانداردهای زندگی و افزایش فرصت‌های اقتصادی برای جمعیت محلی کمک می‌کند.

واردات یکی از مباحث مهم در اقتصاد است که به معنای وارد کردن کالاها و خدمات از کشورهای دیگر به یک کشور است. واردات برای تأمین نیازهای داخلی، تنوع کالاها، تکمیل زنجیره تولید و افزایش رقابت‌پذیری صنایع محلی اهمیت دارد. برنامه‌ریزی صحیح و متعادل برای واردات، با توجه به نیازهای داخلی و توان رقابتی صنایع محلی، اهمیت دارد تا به توسعه پایدار اقتصاد کشور کمک شود. در جدول زیر به بررسی واردات استان اردبیل پرداخته شده است.

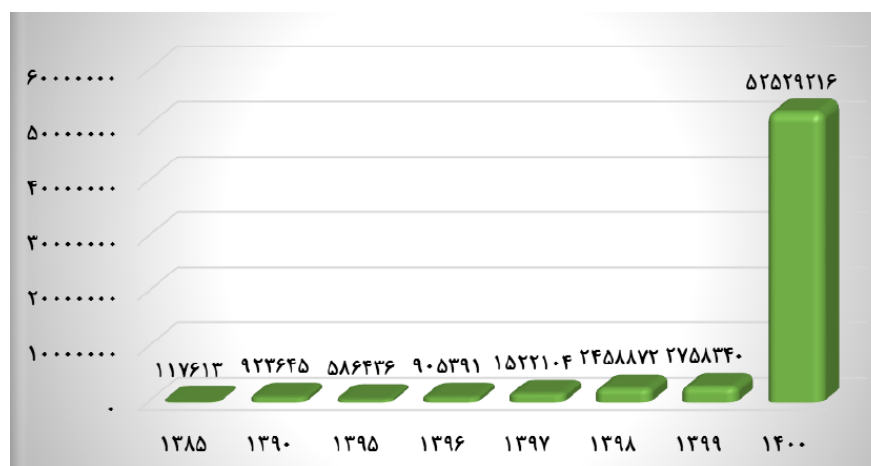
جدول ۳-۹: مقدار واردات برحسب قسمت‌های تعرفه گمرکی (تن)

شرح	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
حیوانات زنده	۰	۰	۰	۳۰	۱۳۲	۲۶۲۶۵
محصولات نباتی	۸۹۹۱	۶۴۵۰	۷۵۱۳	۱۵۷۳۲	۰	۰
محصولات صنایع غذایی	۰	۱۴۷	۴۳	۰	۰	۳۱۵
محصولات معدنی	۰	۰۷	۲۸۵	۰	۰	۲۵
محصولات صنایع شیمیایی	۳۲۷	۴۶۹	۳۰۴	۳۳۱	۱۹۳۲	۱۴۴۳

۱۲۱۹	۱۷۹۵	۳۲۰	۲۵۲	۲۱۵	۶۴۸	مواد پلاستیکی
۱۷۶۶	۲۴۵۳	۰	۵۰۳۳	۲۸۲	۱۱۲۷	چوب
۹۱۹۴	۷۰۰۸	۰	۶۸۴۶	۰	۱۲	مواد نساجی
۰	۹۲	۰	۵۰	۰	۰	مصنوعات از سنگ
۱۷۶۶	۱۱۸۷	۶۱۲	۲۹۹	۳۷۳	۶۷۷	فلزات معدنی و مصنوعات آنها
۳۳۰۳	۲۵۰۱	۱۵۱۸	۱۴۸۳	۳۴۵۳	۲۰۱۵	ماشین آلات
۵۰۹۵	۰	۰	۰	۲۳	۵۳	وسایل نقلیه زمینی
۲۳۰	۴۱۷۱	۱۲۴۸	۳۶۶	۱۳۸۹	۱۸	کالاها و مصنوعات گوناگون

منبع: گمرک استان اردبیل

با توجه به اطلاعات آماری موجود در جدول (۹-۳) عمده‌ترین واردات ایران عبارتند از: محصولات صنایع شیمیایی، مواد پلاستیکی، فلزات معدنی و مصنوعات آنها، ماشین‌آلات، کالاها و مصنوعات گوناگون که بدون استثنا در تمام سال‌های مورد نظر از این کالاها در استان وارداتی صورت گرفته است. واردات حیوانات زنده، مواد نساجی و وسایل نقلیه زمینی با توجه به این‌که در سال‌های ابتدایی میزان اندکی و یا حتی صفر بوده ولی در سال‌های اخیر افزایش چشم‌گیری داشته است. شکل زیر واردات استان را در طی ۱۵ سال اخیر به صورت نموداری نشان می‌دهد.

شکل ۳-۳: ارزش واردات انواع کالا از گمرک‌های استان اردبیل (میلیون ریال) منبع: گمرک استان اردبیل

چنانچه در شکل (۳-۳) به وضوح مشخص است روند واردات استان اردبیل در طی ۱۵ سال اخیر افزایشی بوده و البته در سال ۱۴۰۰ رشد چند برابری نسبت به سال‌های گذشته داشته است. همچنین، رشد چند برابری نسبت به سال‌های گذشته نشان دهنده افزایش تجارت و رشد اقتصادی استان اردبیل است. با توجه به افزایش شدید ارزش دلار، میزان صادرات و واردات در سال ۱۴۰۰ تغییر محسوسی داشته است.

۴- تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه

کارآمدی توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی بین استان اردبیل و مناطق هم‌جوار عامل مهمی در ارتقای رشد و شکوفایی اقتصادی است. با تقویت روابط نزدیک‌تر و افزایش فعالیت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری با همسایگان خود، می‌تواند به بازارهای جدید دست یابد، رقابت‌پذیری را افزایش دهد و از مزیت‌های نسبی هر منطقه بهره‌مند شود. یکی از جنبه‌های کلیدی این کارایی، ایجاد روابط تجاری قوی دوجانبه است، با تعامل فعال با مناطق هم‌جوار می‌تواند ظرفیت صادراتی خود را افزایش داده و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی را جذب کند. این امر می‌تواند منجر به افزایش رشد اقتصادی شود، همان‌طور که توسط تأثیر مثبت تجارت دوجانبه بر توسعه اقتصادی در مناطق مختلف در سراسر جهان مشهود است. علاوه بر این، تعمیق تعاملات اقتصادی با مناطق همسایه نیز می‌تواند فرصت‌هایی برای انتقال دانش، اشتراک فناوری و نوآوری ایجاد کند. استان اردبیل با همکاری با مناطق هم‌جوار در پروژه‌های تحقیقاتی و توسعه‌ای می‌تواند از تخصص و منابع موجود در این مناطق بهره‌مند شود و به افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری منجر شود. تجارت فرامرزی، مبادلات فرهنگی و تعاملات مردمی در روابط اردبیل و کشورهای همسایه نقش ویژه‌ای دارد. زیرساخت‌های حمل و نقل اعم از جاده‌ها و گذرگاه‌های مرزی، تردد مردم و کالا را بین اردبیل و کشورهای همسایه تسهیل می‌کند. روابط اردبیل با کشورهای همسایه در حوزه‌های مختلف اقتصادی، تجاری، فرهنگی و گردشگری به سمت تقویت و گسترش است. روابط اردبیل و کشورهای همسایه به یک مشارکت چندجانبه تبدیل شده است که بخش‌های مختلف همکاری را در بر می‌گیرد. رشد و گسترش مستمر این روابط نویدبخش منافع متقابل بیشتر و رفاه مشترک برای همه طرف‌های درگیر است. جدول زیر مبادلات تجاری استان اردبیل با کشورهای همسایه طی ۷ ماه سال ۱۴۰۲ را نشان می‌دهد.

جدول ۵: مبادلات تجاری استان اردبیل با کشورهای همسایه

کشور همسایه	صادرات ارزش (دلار)		سهم از کشور	واردات ارزش (دلار)		سهم از کشور
	اردبیل	ایران		اردبیل	ایران	
آذربایجان	۳۹۷۵۸۷۲۴	۳۰۳۳۱۵۲۳۹	۱۳/۱۰	۳۲۸۵۵۳۹	۳۰۳۹۴۰۲۲	۱۰/۸
ارمنستان	۱۷۲۲۰۹	۲۳۵۸۳۷۲۹۸	۰/۰۷	۱۲۷۰۹	۲۹۹۳۳۱۰۹	۰/۰۴
ترکیه	۱۲۴۳۵	۲۷۴۹۴۹۸۴۵۲	۰/۰۰۰۴	۲۶۱۲۲۹۶۰	۳۷۵۹۲۷۴۱۱۴	۰/۶۹

منبع: گمرک جمهوری اسلامی

با توجه به داده‌های جدول (۵) استان اردبیل در طی هفت ماه گذشته بیش‌ترین صادرات را به کشور جمهوری آذربایجان داشته و درصد بالایی را از حجم صادرات کشوری به خود اختصاص داده است. همچنین، کشور ایران نیز حجم صادراتی بیش‌تری به کشور ترکیه داشته و سهم استان اردبیل از این صادرات ناچیز می‌باشد. در بخش واردات استان اردبیل و کشور ایران بیش‌ترین واردات را از ترکیه دارند ولی حجم استان اردبیل از کل حجم وارداتی کشور درصد بسیار پایینی می‌باشد.

۴-۱- استان اردبیل و کشور جمهوری آذربایجان

استان اردبیل به لحاظ موقعیت جغرافیایی و مرزی، در نزدیکی جمهوری آذربایجان واقع شده است و این امر می‌تواند نقش مهمی در توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی با این کشور داشته باشد، با توجه به شباهت‌های فرهنگی و تاریخی بین ایران و آذربایجان، این استان به عنوان پل ارتباطی میان دو کشور و تسهیل تبادلات اقتصادی بین دو کشور، نقش مهمی را ایفا می‌کند. این استان دارای مرزهای خشکی و دریایی با جمهوری آذربایجان است که می‌تواند در تسهیل تردد کالا و افراد نقش موثری داشته باشد. جدول زیر میزان صادرات و واردات استان اردبیل و کشور آذربایجان را در طی هفت سال اخیر نشان می‌دهد.

جدول ۴-۶: صادرات و واردات اردبیل - آذربایجان

سال	صادرات	واردات
	ارزش (دلار)	ارزش (دلار)
۱۳۹۵	۱۸۰۰۷۳۷۹	۲۴۲۶۲۷۱
۱۳۹۶	۲۷۲۵۴۳۲۱	۲۲۵۳۸۹۲
۱۳۹۷	۴۸۲۵۶۹۲۵	۶۵۸۰۶۲۲
۱۳۹۸	۳۳۶۸۱۲۱۷	۳۳۰۴۲۷۳
۱۳۹۹	۴۲۳۰۱۲۹۵	۵۱۱۳۳۱
۱۴۰۰	۴۹۴۹۰۱۵۸	۵۳۹۳۵۷
۱۴۰۱	۶۶۰۷۷۸۳۹	۲۷۶۳۶۷

منبع: گمرک استان اردبیل

با استناد به نتایج جدول (۱۱-۳) در طی سال‌های مذکور میزان صادرات استان اردبیل به کشور جمهوری آذربایجان بیش‌تر از واردات از این کشور بوده است. اختلاف بین صادرات و واردات به دلیل تفاوت در مزیت‌های نسبی و تخصصی بودن دو منطقه است، استان اردبیل دارای مزیت رقابتی در برخی صنایع یا محصولات است که در آذربایجان تقاضای بالایی دارند و این امر منجر به افزایش صادرات از اردبیل می‌شود. همچنین محصولات استان اردبیل از جمله سیب زمینی، شیشه، آهن و فولاد، اقلام لاستیکی و تجهیزات فرآوری شیر در کشورهای آذربایجان، عراق، گرجستان، روسیه و ترکمنستان تقاضای زیادی داشته است.

۴-۲- استان اردبیل و کشور ارمنستان

از جمله مهم‌ترین صادرات این استان به ارمنستان، صادرات محصولات کشاورزی و دامی، مواد غذایی، لوازم خانگی و صنایع دستی می‌باشد، با توجه به تقاضای بالای ارمنستان برای واردات گوشت و محصولات دامی، صادرات این

محصولات به این کشور افزایش یافته است. همچنین، صادرات لوازم خانگی، مصالح ساختمانی و محصولات فلزی به ارمنستان نیز از دیگر فعالیت‌های این استان در حوزه تعاملات اقتصادی با این کشور است. جدول زیر میزان صادرات و واردات استان اردبیل به کشور ارمنستان را نشان می‌دهد.

جدول ۴-۷: صادرات و واردات اردبیل - ارمنستان

واردات	صادرات	
ارزش (دلار)	ارزش (دلار)	سال
۳۱۷۱۶	۱۱۵۲۳۰	۱۳۹۵
۶۳۱۲۴	۹۸۳۶۰۳	۱۳۹۶
۴۶۸۳۵	۷۰۹۶۵۳	۱۳۹۷
-	۲۰۵۸۰۰	۱۳۹۸
-	۵۳۲۸۴	۱۳۹۹
-	۷۱۴۴۱	۱۴۰۰
۵۰۱,۹۰۸	۵۸۴۴۷۹	۱۴۰۱

منبع: گمرک استان اردبیل

طبق بررسی‌های صورت گرفته توسط محقق در سالنامه‌ها و آمارهای گمرکی استان اردبیل برای سال‌های ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ وارداتی از کشور ارمنستان ثبت نشده است. در سال ۱۳۹۹ کشور ارمنستان اعلام کرد قصد دارد به دلیل تحریم‌های ترکیه حدود ۲۲۵۰ قلم کالا را از ایران تأمین کند و این موضوع یک فرصت مناسب برای فعالان اقتصادی بود که وارد این کشور همسایه شوند. سازمان توسعه تجارت نیز عنوان کرد این موضوع فرصت بسیار خوبی برای شرکت‌های ایرانی است. اما این امر در حد یک صحبت و نامه باقی ماند و برای فعالان اقتصادی فرصت‌سازی صورت نگرفت که بتوانند به راحتی وارد این بازار شوند، درست است که بازار ارمنستان در قیاس با برخی از بازارها کوچک‌تر است اما همین بازار برای برخی از صادرکنندگان بسیار جذاب و درآمدزا است و از سویی ورود در هر بازاری به منزله تبلیغ کالای ایرانی است. البته کشور ارمنستان پتانسیل و دروازه‌ای برای ورود به اتحادیه اقتصادی اوراسیا است و ارمنستان از این‌رو دارای اهمیت ویژه‌ای است، تمرکز روی بازار اوراسیا می‌تواند مشوق ارتقای روابط دوجانبه نیز باشد و سبب فعال‌تر شدن سرمایه‌گذاری‌های دوجانبه شود.

۴-۳-۳- ارتباطات و تعاملات استان اردبیل با کشور ترکیه

در مورد تعاملات استان اردبیل با ترکیه، باید گفت روابط اقتصادی و تجاری بین اردبیل و ترکیه دارای وضعیت بهتری است، زمینه‌های همکاری هر دو از جمله تجارت، گردشگری و تبادل فرهنگی وجود دارد. از نظر گردشگری، توریست‌های ترکیه‌ای زیادی برای کشف مکان‌های تاریخی، چشمه‌های آب گرم و زیبایی‌های طبیعی اردبیل به این شهر سفر می‌کنند.

از نظر فرهنگی، اردبیل و ترکیه دارای سنت‌های فرهنگی و پیوندهای تاریخی مشترک هستند. علاوه بر این، اردبیل و ترکیه در مجامع و سازمان‌های مختلف بین‌المللی از جمله سازمان همکاری‌های اسلامی و سازمان همکاری اقتصادی برای مقابله با چالش‌های مشترک و ارتقای ثبات منطقه با یکدیگر همکاری کرده‌اند. جدول زیر میزان صادرات و واردات استان اردبیل و کشور ترکیه را نشان می‌دهد.

جدول ۸: صادرات و واردات اردبیل - ترکیه

واردات	صادرات	سال
۶۹۳۹۸۶۶	۱۱۳۹۰	۱۳۹۵
۴۸۲۰۰۴۷	۱۳۷۳۹۲	۱۳۹۶
۱۲۰۹۰۶۳۵	۳۱۱۶۹۵	۱۳۹۷
۱۶۳۲۲۹۷۴	۶۷۹۱۷۱	۱۳۹۸
۷۰۷۴۱۵۴	۱۹۱۳۸۳۹	۱۳۹۹
۶۵۴۴۸۲۳۵	۴۹۴۹۰۱۵۸	۱۴۰۰
۷۲۱۷۲۳۸۵	۸۳۷۵۲۶۳	۱۴۰۱

منبع: گمرک استان اردبیل

با استناد به آمار و اطلاعات مندرج در جدول (۸) میزان صادرات استان اردبیل به ترکیه در سال ۱۴۰۰ به بالاترین حد خود رسیده است، عمده صادرات شامل سیب زمینی، سیمان، شیشه، سبزیجات، پلاستیک، مواد غذایی و لبنیات بوده که کشورهای آذربایجان، عراق، ترکیه، گرجستان و امارات بیش‌ترین صادرات را دارند. این میزان صادرات نسبت به سال قبل شش درصد رشد داشته که نشان دهنده روند مثبت فعالیت‌های صادراتی استان است. از سوی دیگر میزان واردات در اردبیل در سال ۱۴۰۲ در مدت مشابه سال قبل بیش‌ترین میزان گزارش شده است، ماشین‌آلات، گوشت قرمز، پنبه، کاغذ، مقوا و لوازم آرایشی و بهداشتی عمده‌ترین کالاهای وارداتی هستند. افزایش صادرات از استان اردبیل نشان‌دهنده فعالیت‌های تجاری رو به رشد این استان به ویژه در زمینه محصولات غیرنفتی مانند کاشی، شیشه، نمک، قیر و کالاهای مختلف است.

۵- بحث و نتیجه گیری

استان اردبیل که در مرز شمالی ایران قرار دارد با جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ترکیه هم مرز است و در مقایسه با استان‌های دیگر به نحوی با سایر کشورها مرادوات داشته و دروازه ورود به منطقه قفقاز به حساب می‌آید که این خود یک ظرفیت عظیم صادراتی محسوب می‌شود و این موقعیت جغرافیایی استراتژیک فرصت‌های قابل توجهی را برای

توسعه روابط اقتصادی و تجاری با کشورهای همسایه فراهم می‌کند. با این حال، این استان با چالش‌های سیاسی و امنیتی محدود شده است که مانع از تعاملات اقتصادی و تجاری آن با همسایگان شده است. برای غلبه بر این چالش‌ها و ارتقای رشد اقتصادی، تمرکز بر تقویت روابط دوستانه با کشورهای همسایه ضروری است. این امر با ایجاد بسترهای ارتباطی بین مشاغل داخلی و خارجی و شناسایی زمینه‌های همکاری مانند تجارت، گردشگری، کشاورزی و صنعت قابل تحقق است. این استان همچنین به عنوان پایتخت گردشگری آکو برای سال ۲۰۲۳ شناخته شده است که انتظار می‌رود راه را برای ارتباطات و همکاری‌های گسترده بین استان اردبیل و کشورهای عضو آکو را هموار کند، در این قسمت می‌توان براساس فرضیات مطرح شده در پژوهش به صورت کلی به شرح ذیل نتیجه‌گیری نمود:

۱- میزان صادرات استان به کشور آذربایجان در سال‌های اخیر رو به افزایش بوده است.

با توجه به شرایط خاص اقتصادی ایران، ظرفیت‌های استان‌های مرزی یکی از مهم‌ترین راه‌های ارزآوری برای کشور می‌باشد. صادرات به جمهوری آذربایجان به دلیل وجود مرز مشترک، تاریخی و فرهنگی با استان اردبیل، از اهمیت بالایی برخوردار است و این کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین مقصد صادراتی کالاهای ایرانی می‌باشد. کشور آذربایجان بازار مناسبی برای صادرات محصولات است. جدول زیر میزان صادرات استان اردبیل به کشور جمهوری آذربایجان در سه سال اخیر نشان می‌دهد.

جدول ۵-۱: صادرات استان اردبیل به جمهوری آذربایجان

سال	ارزش دلاری
۱۳۹۹	۴۲۳۰۱۲۹۵
۱۴۰۰	۴۹۴۹۰۱۵۸
۱۴۰۱	۶۶۰۷۷۸۳۹

منبع: گمرک استان اردبیل

در طی چند سال اخیر صادرات به آذربایجان روند صعودی داشته است، در سال ۱۴۰۰، صادرات استان اردبیل به جمهوری آذربایجان به مقدار ۶۶ میلیون دلار بوده است. براساس نتایج به دست آمده، صادرات اردبیل به آذربایجان در سال‌های اخیر به دلیل عوامل متعددی رو به افزایش است، از دلایل اصلی آن، روابط قوی اقتصادی بین دو کشور است. علاوه بر این، اقتصاد آذربایجان در تولید نفت و گاز است که تقریباً ۴۰ درصد از تولید ناخالص داخلی این کشور و بیش از ۸۰ درصد از درآمد صادراتی در سال ۲۰۲۱ را به خود اختصاص داده است. همچنین، براساس گزارش‌های منتشر شده، در سال‌های اخیر، تجارت خارجی استان اردبیل با کشورهای همسایه، به ویژه جمهوری آذربایجان، رشد قابل توجهی داشته است. قیمت مناسب محصولات، عامل مهمی برای افزایش صادرات به آذربایجان تلقی می‌شود.

۲- ایجاد منطقه آزاد تجاری در شمال استان به گسترش رابطه تجاری استان با آذربایجان منجر خواهد شد.

مناطق آزاد تجاری مناطقی هستند که در آن کالاها با کاهش یا حذف موانع تجاری (تعرفه، سهمیه و عوارض گمرکی) قابل واردات، تولید و صادرات هستند و دارای رویه‌های گمرکی ساده شده‌ای از جمله فرآیند ترخیص سریع‌تر و کاهش کاغذبازی، این امر زمان و بار اداری مرتبط با تجارت فرامرزی را کاهش می‌دهد. در واقع، ایجاد منطقه آزاد تجاری باعث افزایش تجارت و سرمایه‌گذاری در منطقه می‌شود که این موضوع می‌تواند به تقویت روابط اقتصادی با کشورهای همسایه کمک کند. در این زمینه، در سال ۱۳۹۸، مجلس شورای اسلامی با تصویب قانون ایجاد منطقه آزاد تجاری اردبیل، مسئولیت را به دولت واگذار کرد. این منطقه آزاد تجاری شامل بنادر انزلی و املش، فرودگاه بین‌المللی اردبیل و مرزهای زمینی با کشورهای همسایه است. هدف از ایجاد این منطقه آزاد تجاری، جذب سرمایه‌گذاری و تسهیل تجارت بین‌المللی می‌باشد. توجه به این‌که ایجاد چنین منطقه‌ای می‌تواند باعث جذب سرمایه‌گذاری و تولید در منطقه شود و به عنوان یک دروازه تجاری بین ایران و کشورهای همسایه عمل کرده و به توسعه تجارت و صادرات در منطقه کمک کند و در نتیجه ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری را به دنبال داشته باشد. همچنین، منطقه آزاد تجاری به دلیل وجود فرودگاه بین‌المللی اردبیل و نزدیکی به راه‌های ارتباطی اصلی، مانند جاده‌ها و راه آهن، برای تسهیل تردد کالا و افراد به بازارهای خارجی بسیار مناسب است. علاوه بر این، ایجاد پایانه راه آهن در شمال استان روابط اقتصادی دو کشور را بیشتر توسعه داده است، این گسترش از آنجایی که استان اردبیل ۳۶۹ کیلومتر مرز مشترک با جمهوری آذربایجان دارد، قابل توجه است و مدیریت بهینه این فرصت برای توسعه روابط دو منطقه بسیار مهم است. در نتیجه، منطقه آزاد تجاری منجر به رشد همه جانبه، ایجاد اشتغال و بهبود اقتصادی در استان شده و روابط تجاری آن با آذربایجان را بیش از پیش تقویت می‌کند.

۳- افزایش تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه موجب رشد اقتصادی استان خواهد شد.

با توجه به واقع شدن استان اردبیل در مسیر جاده ارتباطی شرق-غرب و نیز راه آهن تبریز-جلفا، این استان می‌تواند به عنوان یک دروازه تجاری بین ایران و کشورهای شرقی اروپا که از طریق جمهوری آذربایجان به ایران وارد می‌شوند، عمل کند. این موضوع می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری و توسعه تجارت در این استان کمک کند و باعث ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، توسعه کسب و کارهای موجود و افزایش تولید و صادرات در این استان شود. همچنین، این تعاملات می‌تواند به بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی مردم این منطقه کمک کند. به دلیل وجود منابع طبیعی در استان اردبیل، از جمله معادن مس و آهن، تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه می‌تواند به بهره‌برداری بهینه از این منابع و توسعه صنایع مرتبط با آنها کمک کند. تعمیق تعاملات اقتصادی فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری جدیدی را برای ایران باز کرده است. این استان به دلیل داشتن مناظر طبیعی زیبا، آثار باستانی، مساجد و موزه‌های تاریخی، جاذبه‌های گردشگری مهمی دارد. با افزایش تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه، تعداد گردشگران و همچنین درآمد حاصل از گردشگری در این استان نیز افزایش می‌یابد. به طور کلی، افزایش تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه می‌تواند به توسعه تولید و صادرات در صنایع مختلف، جذب سرمایه‌گذاری، افزایش سطح اشتغال و بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی مردم این منطقه کمک کند.

با توجه به وجود منابع و ظرفیت‌های بسیار خوبی در استان اردبیل، توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه می‌تواند به عنوان یکی از راه‌های ارتقای اقتصاد استان مطرح می‌گردد. با استفاده از راه‌کارهای مناسب و همکاری در حوزه‌های مختلف، می‌توان فرصت‌های جدیدی برای تعاملات اقتصادی با کشورهای همسایه را فراهم کرد. در ادامه، به بررسی و معرفی راه‌کارهای جدید برای توسعه و تعمیق تعاملات اقتصادی استان اردبیل با کشورهای همسایه پرداخته می‌شود:

توسعه صادرات و واردات: تقویت تولیدات صادرات محور در استان اردبیل به معنای افزایش تولید کالاها و خدماتی است که برای صادرات به کشورهای همسایه مناسب هستند. استان اردبیل با وجود منابع غنی طبیعی و کشاورزی، می‌تواند به عنوان یک قطب صادرات محصولات کشاورزی به کشورهای همسایه شناخته شود، با توجه به ظرفیت کشت و صنعت مغان به عنوان یکی از قطب‌های کشاورزی کشور در پارس آباد، همکاری در حوزه کشاورزی نیز در این راستا موجب گسترش تعاملات اقتصادی و توسعه صادرات می‌شود. برای این منظور، دولت می‌تواند با تسهیلات مالی و فنی و همچنین ایجاد شبکه‌های توزیع، صادرات محصولات کشاورزی را تسهیل کند.

توسعه حمل و نقل: توسعه حمل و نقل ریلی و بارانداز در مناطق مرزی می‌تواند به افزایش توان صادراتی کشور و کاهش ترافیک حمل و نقل جاده‌ای کمک کند. این توسعه می‌تواند باعث افزایش سرعت و کیفیت حمل و نقل کالاها و خدمات بین دو کشور شود. گسترش روابط تجاری و اقتصادی با آذربایجان با فراهم آوردن مقدمات لازم از جمله پیگیری اجرای اسکله راه آهن پارس آباد و اصلاح تعرفه‌های ترجیحی صادرات است.

ترویج گردشگری: از جاذبه‌های فرهنگی و طبیعی منحصر به فرد استان اردبیل می‌توان برای جذب گردشگران از کشورهای همسایه بهره برد. این شهر به عنوان پایتخت گردشگری آکو در سال ۲۰۲۳ اعلام شد که به عنوان دروازه‌ای برای آغاز ارتباطات و همکاری‌های گسترده بین استان اردبیل و کشورهای عضو آکو در جهان خواهد بود که بهترین راه ترویج گردشگری به شمار می‌آید.

تبیین فرصت‌های سرمایه‌گذاری: دولت می‌تواند با تبیین فرصت‌های سرمایه‌گذاری در استان اردبیل، سرمایه‌گذاری در این استان را تشویق کند. برای این منظور، می‌توان از رویدادهای سرمایه‌گذاری و نمایشگاه‌های بین‌المللی استفاده کرد. همکاری با نهادهای بخش خصوصی مانند شرکت‌های کشاورزی و تعاونی‌ها نیز می‌تواند نقش مهمی در افزایش تولید داشته باشد.

همکاری‌های فرامرزی: ایجاد مکانیسم‌های همکاری فرامرزی مانند مناطق مشترک اقتصادی یا شهرک‌های صنعتی می‌تواند همکاری و سرمایه‌گذاری بین استان اردبیل و کشورهای همسایه را تسهیل کند. این ابتکارات می‌تواند تبادل فناوری، دانش و تخصص را تشویق کند و منجر به افزایش تعاملات اقتصادی شود. زمینه‌های گردشگری، اقتصاد، کشاورزی، صنعت و فرهنگ در نهایت، همکاری فرامرزی برای قابلیت‌های توسعه منطقه‌ای حیاتی است.

با توجه به مطالب بیان شده و نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر پیشنهاد می‌گردد؛ سهم استان اردبیل از تولید ناخالص داخلی کشور پایین است، بنابراین برای رسیدگی به این موضوع و تحریک رشد، اولویت‌بندی توسعه استان اردبیل برای

دولت و مسئولان ذیربط ضروری است. این امر می‌تواند شامل ارائه مشوق‌های مالی و یارانه‌ها برای تشویق سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، بهبود سیستم‌های آبیاری، افزایش دسترسی به اعتبار برای کشاورزان، و ترویج پذیرش تکنیک‌های کشاورزی مدرن باشد. بخش کشاورزی استان اردبیل از جمله بخش‌های پربازده و ویژه در این استان می‌باشد، با ایجاد شرکت‌های کشاورزی بین استان اردبیل و همسایگان، می‌توان روابط بین آنها را گسترش داد و توسعه پایدار در کشاورزی را ارتقا داد. همکاری بین کشورها می‌تواند در اتخاذ شیوه‌های کشاورزی پایدار، تضمین حفظ منابع طبیعی و رفاه نسل‌های آینده کمک کند. با استفاده از زمین‌های مرغوب و حاصل خیز استان از جمله جلگه دست مغان و ظرفیت ویژه و خاص کشت و صنعت مغان، می‌توان زمین‌های کشاورزی استان را برای کشت محصولات زراعی، به همسایگان اجاره داده و از این طریق درآمدزایی نمود و به اقتصاد استان کمک کرد.

گردشگری یکی از محورهای اصلی توسعه استان اردبیل است، در زمینه تقویت گردشگری استان باید اقداماتی به صورت ذیل صورت بگیرد:

- برجسته کردن زمستان‌های استان اردبیل با مجهزسازی و ایجاد پیست اسکی
- باید چه شمه‌های آب گرم و درمانی استان جلوه‌ای خاصی بگیرد تا در جذب گردشگران بتواند به صورت موفق‌تری عمل نماید، این چه شمه‌ها باید به عنوان مقاصد سلامتی معرفی می‌شوند و خدمات مختلفی مانند درمان‌های اسپا، ماساژ و استراحتگاه‌های سلامتی ارائه می‌دهند. همچنین، آب گرم درمانی در پزشکی ورزشی برای مدیریت آسیب و بهبودی استفاده می‌شود. ورزشکاران اغلب از استخرهای غوطه‌وری در آب گرم یا آب درمانی برای کاهش درد عضلانی، بهبود گردش خون و بهبود سریعتر پس از فعالیت بدنی شدید استفاده می‌کنند.
- مسافران و گردشگران خارجی در سفر به استان، به دلیل تفاوت فرهنگ و آداب و رسوم، مجذوب آثار تاریخی، گردشگری و صنایع دستی استان می‌شوند، باید از این موضوع حداکثر استفاده را در بخش‌های مختلف انجام داد. با تولید متنوع و انبوه صنایع دستی و صادر به کشورهای دیگر که طرفدار این صنایع هستند ارزآوری نموده و مشکلات حوزه اقتصادی از جمله تورم را حل نمود و سهم قابل توجهی در رشد اقتصادی کلی منطقه داشت.

منابع

۱. سازمان صنعت، معدن و تجارت استان اردبیل، ۱۴۰۱
۲. ضیائی حلیمه جانی، اسفندیار؛ اسمعیل پور روشن، علی اصغر؛ رنجبر، محسن و اخباری، محمد. (۱۴۰۰). تبیین قابلیت‌های شهر استان‌های مرزی استان اردبیل و تاثیر آن در روابط ژئوپلیتیک ایران و جمهوری آذربایجان، فصلنامه علمی-پژوهشی، جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال یازدهم شماره ۴، پائیز ۱۴۰۰، ص ۳۵۳-۳۴۱.
۳. طرح توسعه صادرات غیرنفتی به سوی کشورهای همسایه، پایگاه خبری تحلیلی ایرنا، ۲۰۲۱.

۴. غفاری گیلانده، عطا؛ محمدی، علیرضا و افراز قوسجین، یعقوب. (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل محرک‌های توسعه بیوم گردی منطقه‌ای مورد مطالعه موردی استان اردبیل، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی.
۵. مجله تحقیقات منطقه‌ای، (۱۳۹۷). توسعه تعاملات اقتصادی با ارمنستان؛ نقش و جایگاه استان‌های شمال غربی.
۶. مجله تحقیقات منطقه‌ای، (۱۳۹۸). جایگاه و نقش استان‌های شمال غربی در توسعه تعاملات اقتصادی با جمهوری آذربایجان.
۷. معاونت مطالعات سیاسی (۱۴۰۰). راهکارهای تقویت دیپلماسی اقتصادی ایران و جمهوری ارمنستان پس از بحران قره‌باغ، کد موضوعی: ۲۶۰، شماره مسلسل: ۱۷۵۸۱، تیرماه ۱۴۰۰.
۸. مقدم نیا، حیدرعلی؛ اسماعیلی نیری، یوسف؛ مجیدپور، بهنام؛ پناهی جلودارلو، قربان؛ پورخادم نمین، زهرا؛ صفرنژاد، اکبر و دادرس، تقی. (۱۳۹۲). استان شناسی اردبیل، ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۹. میرباقری هیر، میرنا صر؛ نجیب زاده، عنایت اله و نوروزوند، حسن. (۱۳۹۹). تحلیل قابلیت‌ها و فرصت‌های اقتصادی موثر بر استراتژی توسعه شهر اردبیل، فصلنامه علمی اقتصاد و مدیریت شهری، پیاپی (۳۶)، ص ۱۳۹-۱۲۷.
۱۰. نجفی سیار، رحمان و ابراهیمی، حامد. (۱۴۰۰). آثار و پیامدهای توافق نامه آتش بس بحران ۲۰۲۰ قرمباغ بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه روابط خارجی، دوره: ۱۳، شماره: ۳.
۱۱. هاشمی دیزج، عبدالرحیم. (۱۴۰۱). بررسی میزان و تاثیر توان رقابت پذیری و ژئوتوریستی بر اقتصاد استان اردبیل با استفاده از مدل‌های کومانسکو، هادزیک و پائوولوا (مطالعه موردی: شهرهای سرعین، مشگین شهر، هیر)، مطالعات علوم محیط زیست، دوره هفتم، شماره چهارم، فصل زمستان، سال ۱۴۰۱، ص ۵۶۲۴-۵۶۳۹.

References

1. Al-Fawwaz, A., and Abualkanam, A. S. (2019). Political History of Turkey-Iran Relations: Convergence and Divergence, *European Journal of Social Sciences*, ISSN 1450-2267 Vol. 58 No 3 September, 2019, pp.202-210, <http://www.europeanjournalofsocialsciences.com>.
2. Bagirov, S. (1999). Azerbaijan's strategic choice in the Caspian region, <https://www.jstor.org/stable/25482635>.
3. Chehabi, H. E. (1999). Ardabil Becomes a Province: Center-Periphery Relations in Iran, *Int. J. Middle East Stud*, 29 (1999), 223-253, Printed in the United States of America.
4. Hanjing, Y. (2022). Recent Tensions between Iran and Azerbaijan: Manifestations, Causes and Developments, *Abbreviated Key Title: Sch J Arts Humanit Soc Sci*, ISSN 2347-9493 (Print) | ISSN 2347-5374.
5. <https://www.armenpress.am>
6. <https://www.countryeconomic>

7. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/neighborliness>.
8. <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-activity.asp>.
9. <https://www.business.com/articles/how-to-expand-your-business-overseas/>
10. <https://www.trade.gov/knowledge-product/developing-market-entry-strategy>
11. <https://www.investopedia.com/articles/investing/082515/5-best-ways-invest-international-markets.asp>.
12. <https://www.britannica.com/topic/neighborliness>
13. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/neighborliness>
14. Kelbizadeh, E. H. (2019). The Dynamics of The Development of ArmenianIranian Relations in: The Post-Soviet Period”, History, Archaeology and Ethnography of the Caucasus, Vol. 15, No. 4, pp. 639-651, (doi:10.32653/CH154639-651).
15. National Academy Journal, 2022.
16. Souleimanov, E. (2011). Dealing with Azerbaijan: The policies of Turkey and Iran toward the Karabakh war (1991-1994), Middle East Review of International Affairs, Vol. 15, No. 3 (September 2011).
17. Sultanzadeh, V., & Karbasizadeh, M. (2015). Border Regions and the Theory of Border Movement. Journal of Borderlands Studies, 30(1), 27-41.